

Memoires

1998-B

**Willem
Oltmans**

PAPIEREN TIJGER

INHOUD

Inleiding	7
Amsterdam	13
Bijlagen	185
Register	317

In de periode dat het „dossier” Oltmans speelde, werkte ik al lange tijd bij een klein, zeg maar mini-bureau dat onder andere WOB-zaken afwikkelde; daar is het hele verhaal min of meer ontstaan. Ik was assistent van het hoofd van het bureau en er was een persoon voor secretariële ondersteuning en dat was het zo'n beetje.

In 1998 was ik al weg bij dat bureautje, maar volgde alles nog wel en ik sprak de heer Peter van Velzen, mijn voormalige chef, ook nog regelmatig. Van Velzen was juridisch onderlegd, zeer geschoold en recht in de WOB-leer. Hij deed er alles aan om deze wet zo strak en goed mogelijk uit te voeren. Ik assisteerde hem daarbij en wist goed de weg in de archieven van het ministerie, wat toen ook al een zeldzaam „asset” was.

Ik ben later, na een periode bij het bureau van de Secretaris-Generaal te hebben gewerkt, betrokken geraakt bij de bekendstelling in het buitenland van de „Maror-gelden”, financiële compensatie aan de Joodse gemeenschap en „het gebaar” aan de Indische gemeenschap, vanwege onregelmatigheden en onrecht hen aangedaan na de Tweede Wereldoorlog. Daarna ben ik de diplomatieke dienst ingegaan en heb gediend in Berlijn, Saigon, China, Djakarta en als laatste post Tokio, tot einde 2019.

Met een WOB-verzoek begon het allemaal; als jonge ambtenaar werd ik met de behandeling ervan belast, althans met het zoekwerk naar de documenten. Uiteindelijk kreeg Willem Oltmans een omvangrijke collectie documenten uit het BZ-archief te zien over hemzelf en zijn werkzaamheden in het buitenland. Dit waren voornamelijk de dossiers uit het departementsarchief (het Haagse deel van het archief van het ministerie van Buitenlandse Zaken). Erna kwamen er mondjesmaat kleinere dossiers bij van onze ambassades in het buitenland die natuurlijk een soort communicerend geheel vormen met het departementsarchief, maar vaak aanmerkelijk minder informatierijk waren, in Den Haag werd immers het beleid gemaakt of kwam alles bij elkaar. Deze ambassadedossiers waren niet altijd makkelijk terug te vinden. Daar waar op het departement sprake was van professionele en structureel goede archiefvorming, was dat op de ambassades en consulaten niet altijd het geval.

1998 ■ Het was lastig uit te leggen, intern, maar vooral ook aan Willem Oltmans zelf, dat er soms iets niet (meteen) te vinden was of, en dat was nóg lastiger te accepteren voor Oltmans, dat er geen papieren over zijn bezigheden aanwezig waren of bewaard waren gebleven, of in elk geval niets belastend in zijn ogen. Hij redeneerde zoals minder ervaren onderzoekers gebruikelijk plegen te doen: als het door mij bedachte document niet aanwezig is, dan is het vernietigd of heeft iemand het verstoep, want het kán niet zo zijn dat een door mij gewenst document niet bestaat... dat is altijd lastig uitleggen dan.

Ik was een beginnend ambtenaar destijds; maar als junior medewerker van het kleine bureau WOB zat ik wel bij de zittingen van de bezwaarschriftencommissie die op het ministerie werden gehouden. Na een van de zittingen zag Oltmans mij in mijn kamer zitten en sprak me spottend aan met „excellentie”. In het voorbijgaan zei hij ook voor mij duidelijk verstaanbaar „je moet die diplomaten altijd stroop om de mond smeren, daar kicken ze op” of woorden van gelijke strekking. Maar ik was nog geen diplomaat, laat staan een „excellentie” Dat woord werd trouwens al jarenlang niet meer gebruikt op het ministerie, ook niet voor de minister, dus werd het eerder als azijn (of ironie) dan als stroop ervaren.

Nadat de WOB- en de daarmee samenhangende bezwaarprocedures waren afgerond werden alle beschikbare dossiers aan Oltmans ter inzage gegeven. Het vervulde hem met grote verontwaardiging. Oltmans ging altijd uit van kwade trouw en hij richtte zijn toorn op het gehele ministerie. Het kan heel goed zijn dat in de jaren 50 en 60 men op een manier reageerde op „buitenstaanders” zoals Oltmans schetste; echter in de jaren na 1970 was er een wezenlijke verandering; ook het ministerie vormde een afspiegeling van de samenleving en er werd geheel anders gereageerd op verzoeken en openbaarheid; de hele WOB is daar natuurlijk een voorbeeld van.

Maar Oltmans vroeg steeds maar weer om meer stukken want er móést, zoals ik al eerder heb uitgelegd, in zijn ogen gewoon meer zijn...

Door de verkregen documenten zwol de stroom aan brieven en faxen, een medium waar Oltmans veel gebruik van maakte, aan en werden de ingenomen stellingen en „eisen” steeds radicaler. Het werd een grotere zaak dan de gebruikelijke WOB-verzoeken. Oltmans mobiliseerde en verkreeg veel persaandacht en dat werd in de loop van de hele procedure niet minder. Soms vormden de uit-

barstingen van Willem Oltmans een beetje een vrolijke noot; maar men beseftte maar al te goed dat Willem Oltmans veel lawaai kon maken en dat velen zijn kant hadden gekozen. Toch werden in mijn beleving al zijn verzoeken netjes of zo goed als maar mogelijk was gehonoreerd of beantwoord.

Oltmans eiste geld van het ministerie voor de naar zijn mening onheuse en onjuiste daden jegens zijn persoon. Met name oud minister Luns had een hoofdrol gespeeld bij het hem hinderen in zijn werk en door het uitbrengen van geheime instructies aan ambtenaren om hem dwars te zitten. Volgens Oltmans was dat, al die jaren later, nog steeds zo. Hij ging ervan uit, nee wist 100% zeker, dat de houding van het ministerie niet veranderd was.

Op het departement werd dat met enigermate lede ogen aangezien. Het was een lastig dossier. Niemand had zin om z'n handen eraan te branden. Tegelijkertijd slaagde Oltmans er wel in het naar andere niveaus te tillen: de publiciteit bespelen. Journalisten namen het niet zelden op voor hun vakbroeder, of men nu wel of niet met Oltmans door een deur kon.

Om de impasse te doorbreken trok ik op zeker moment de stoute schoenen aan. Ik nam een ongebruikelijke stap in het erg hiërarchische Buitenlandse Zaken van destijds. Ik ging op eigen houtje te rade bij een van de belangrijkste politieke adviseurs van die tijd de heer Paul Polak. Ik legde hem mijn visie voor, namelijk dat dit niet een louter juridisch probleem was, maar dat er ook andere, misschien zelfs belangrijker elementen aan kleefden. Ik stelde onder meer een onafhankelijk historisch onderzoek voor. Polak was bereid mee te denken, maar gaf aan dat het gedragen moest worden door ambtelijk BZ. En dat bleek niet het geval. Uiteindelijk schatte Polak in dat deze weg kennelijk op te veel weerstand zou stuiten. Hij vertelde dat mijn conceptvoorstel en bijhorende notitie niet door de ambtelijke molen zou raken; en dus geen zin had.

De procedures gingen dus door en er kwam maar geen einde aan. Het bureau WOB kreeg ook een taak in het begeleiden van degenen die bij de Haagse rechtbank opgeroepen werden voor het voorlopige getuigenverhoor. Het werd een eindeloze sleep aan zeer bekende en minder bekende personen. Max van der Stoel was er een van. Hij was toen hij bij een zitting aanwezig was zeer verontwaardigd dat hij in een Nederlandse rechtszaal zo onheus door Oltmans werd bejegend. Stamelend en ontdaan kwam hij naar buiten.

1998 ■ Uiteraard speelt de landsadvocaat een grote rol in dit soort zaken en er was dan ook veel overleg met zijn bureau. Dat was een grote belasting voor het minibureautje waar ik werkte. Toegegeven, „never a dull moment” want elke brief of fax van Oltmans bevatte wel een (al dan niet verstoep) dreigement, of een karakterisering van collega’s of anderen die op het randje waren of er net over. Er zat een zekere humor in die aan het hilarische grensde. Ook Secretaris-Generaal Bot kwam wel eens lachend een nieuwe fax van Oltmans brengen waar met name collega Van Velzen het soms in moest ontgelden als ik me niet vergis. Desondanks gingen we gewoon verder met het werk en gingen op de verzoeken van Oltmans zo goed mogelijk in.

In de *Memoires* zien we meerdere kanten natuurlijk. Naast de bekende voorkomende tirades en uitbarstingen ook een menselijke kant van Oltmans, gevoelig, misschien zoekend en een beetje onzeker soms over zijn medische problemen die hij zo vrijuit beschrijft. Wij kenden die in het geheel niet destijds. Maar naar buiten toe was hij steeds de „grand seigneur” die door de lelijke overheid altijd was dwarsgezet. Ondanks het venijn in onze richting, was voor mij en mijn collega’s nooit aan de orde om Oltmans niet te geven waar hij volgens onze inschattingen recht op had. Vele zoekuren zijn besteed aan de verzoeken van Oltmans. Destijds stond er 12 kilometer archief in de depots van het Ministerie in Den Haag. Een niet geringe opgave dus om de steeds maar meer vragende Oltmans te accommoderen door óf het verzoek te honoreren door de dossiertjes die nog restten op te sturen, óf hem ervan proberen te overtuigen dat er niets was of slechts een heel klein mapje. Dat kon en wilde Oltmans niet geloven en dan ontstak hij in een van zijn en voor ons inmiddels bekende tirades en uitbarstingen.

Tegen deze achtergrond werden de zittingen van de Rechtbank van Den Haag gehouden. Langzaam maar zeer zeker ontstond er door toedoen van Oltmans zelf een web van medestanders, politici, journalisten en bekende Nederlanders die er zeker van waren dat alles wat Willem Oltmans te zeggen had wel zo’n beetje klopte en rechtgezet zou moeten worden. Iedereen was ervan overtuigd dat hij onrechtvaardig was behandeld en dat het tot op de huidige dag doorging. Dat maakte het leven „op de werkvloer” van hoog tot laag niet eenvoudiger en de zaak groeide maar door en door. Er was ook een begin van irritatie merkbaar bij de politiek. Dat zou uiteindelijk leiden tot een doorbraak, een schikking via de instelling van een arbitragecommissie en een royale schadevergoe-

ding. Over deze uitkomst kan iedereen denken wat hij wil. De zaak was tot een einde gekomen, en dat was voor velen een opluchting. Voor mij was het een bijzondere en leerzame tijd waar ik mijn hele latere diplomatieke loopbaan profijt van heb gehad.

Ton van Zeeland

Met grote dank aan Bert van der Zwan, hoofd van de historische eenheid van het Ministerie van Buitenlandse Zaken

1 juli 1998

Ellen Pasman had Pieter Broertjes gisteravond nog gezegd dat we alle juridische procedures stopzetten zolang we in gesprek zijn met Van Mierlo. En dat we ook gaan proberen Jurgens er weer bij te betrekken. Ik heb Jurgens geschreven dat ik enorm geschrokken was van zijn brief van 16 juni aan Van Mierlo, waarin hij schrijft dat ik geen vertrouwen meer heb in Jurgens en co. en me niet kan vinden in de uitgangspunten voor een schikking zoals die op 21 april besproken zijn, en dat hij daarom stopt met de interventie. Ik heb Jurgens uitgelegd dat ik door de hele situatie soms op ben van de zenuwen, wat een verklaring is voor mijn woedeuitbarstingen, en dat ik hoop dat hij toch in contact wil blijven met Van Mierlo om tot een oplossing te komen.¹

Dit is dus de grote verzoendag met vanmorgen al drie faxen. De eerste dus aan Jurgens, de tweede aan Peter en Ellen met mijn bevestiging dat ik ter wille van de handtekening van Van Mierlo best alles even stop wil zetten. De derde fax was aan Verploeg om te zeggen dat ik alle verhoren voorlopig heb stopgezet, maar dat ik mijn klacht tegen Doeleman niet intrek. Hoe hij er met Doeleman uitkomt, moet hij zelf maar bekijken. Ik heb hem ook maar even duidelijk gemaakt dat Ellen daar niets mee te maken had.

Nederland gaat zaterdag van Argentinië verliezen. De voetbalgekte krijgt steeds meer pathologische aspecten. Dat het een uitlaatklep is, prima, maar een uitlaatklep voor wat? Wat is de waarde van een simpele goal? Het zou de massa moeten vermaken, ze tevreden moeten stellen, maar waarom staan ze met beschilderde gezichten, toeters en mutsen op als gekken te dansen? Dat deden vroeger de indianen als ze ten strijde trokken tegen de allochtonen die hun kwamen terroriseren.

Wassenaar

Toen Lodewijk Sillevius Smitt mij aan zijn conferentietafel had gezet, bracht hij Ellen Pasman, die hij voor mij gesproken had,

1 Zie bijlage 1.

naar beneden naar de ontvangsthal. Terwijl hij weg was, vielen mij vier schilderijtjes op, in een blok aan de muur – de bovenste in kleur, één ervan inderdaad prachtig. Ik dacht: het is onhebbelijk om op te staan en ze van dichtbij te bekijken, maar toen hij terugkeerde vroeg ik ernaar.

Hij vertelde wegens een depressie een half jaar in een psychiatrische kliniek te zijn geweest. Hij had ze in de kliniek gemaakt. Daarop vertelde ik hem van de Sovjetambassadeur Igor Bubnov en diens advies om bisschop Zichem van Suriname eens op te zoeken om mijn „geweten” te verlichten, wat ik indertijd enkele dagen later ook gedaan heb.²

Ik sprak vervolgens veertig minuten onder vier ogen met de advocaat van prins Bernhard mr. Johan Lodewijk Sillevius Smitt. Hij zegde toe: „Natuurlijk zal ik naar de prins gaan en wat u mij hebt meegedeeld, wordt het geheim van Soestdijk.”

Ik legde hem uit hoe ik Walt Rostow, de adviseur inzake nationale veiligheid van president Kennedy, op 5 april 1961 op de hoogte had gebracht van de standpunten van de Rijkens-groep en prins Bernhard ten aanzien van Indonesië en Nieuw-Guinea, en hoe zij stonden tegenover de catastrofale politiek van Joseph Luns. De prins was vervolgens op 25 april 1961 bij Kennedy op bezoek uitgenodigd, een dag na Sukarno, en vijftien dagen na Luns. Maar ook over het boek van Harry van Wijnen, waarin de opvallende brief d.d. 16 augustus 1962, met de complimenten aan Bernhard vanwege diens verstandige opmerkingen over de Nieuw-Guinea-kwestie, van JFK aan Juliana stond.³ En hoe de prins dus een derde oorlog met Indonesië had voorkomen.

Ik vertelde ook enkele anekdotes over hoe Dewi Sukarno mij had verteld over Alexia Lejeune.⁴ Hij gaf toe dat de reactie van de prins op mijn artikel in *De Groene Amsterdammer* van 18 november 1992 in feite „een teken van *approval*” was.⁵

Ik zei verder dat ik de biografie over de prins van Robbert Ammerlaan in het geding wilde hebben omdat prins Bernhard onder ede de waarheid moest zeggen en dat een schriftelijke verklaring dus geen zin had. Hij begrijpt deze tactiek. Ik zei dat niemand het recht had hem dat boek te onthouden, ook Beatrix niet. Toen gaf ik hem de achtergronden van het gesprek met Beatrix bij de ruïnes van Mitla (waarvan ze door haar secretaresse mevrouw Wijnen liet bevestigen zich dat gesprek te

2 Zie *Memoires 1988-A*, p. 99-100 en p. 115-121.

3 Harry van Wijnen, *De prins-gemaal. Vogelvrij en gekooid*. Balans, Amsterdam, 1992 p. 367.

4 Zie *Memoires 1975-1976*.

5 Zie ook *Memoires 1992-B*, en bijlage 85.

herinneren).⁶ Ook mijn verzoek aan Gijs van der Wiel in 1982 om Beatrix met spoed op de hoogte te stellen van het aanstaande overlijden van mejuffrouw Buring Boekhoudt noemde ik in dat verband.⁷ Ik zei Bernhard nooit meer gesproken te hebben, vanwege de rode kaart. „Misschien komt dat nog wel eens,” zei hij. Eigenlijk hoeft het nu van mij niet meer. Ze zijn de gevangenen van idioten.

Hij vertelde zeer op Theo gesteld te zijn geweest „want hij deed dingen die ik nooit zou durven. Hij klom via de regenpijp naar binnen.” Ook zijn broer Lisa⁸ sprak gisteren nog over Theo, en dat ze uit de *Odyssee* moesten vertalen. Theo had een Engelse vertaling, waarin wel was opgenomen dat de vrouwen in de tempels aan hun lange haren over de grond werden getrokken om verkracht te worden. Lisa vertaalde aan de hand van Theo’s Engelse tekst, waarop de leraar vroeg hoe hij eraan was gekomen, omdat in de Nederlands versie een gekuiste tekst werd gebruikt. Sillevi Smitt lachte zich kapot toen ik zei Hazeu te hebben geschreven dat hij mij maar een hortensia moest sturen als het boek over prins Bernhard uitkwam. Ik realiseer me zeer wel dat mijn broer en ik zeer naar onze in Semarang geboren vader aarden en dingen deden – en doen – die ongewoon zijn voor Hollandse droogkloten.

Vanmiddag zou hij De Wijkerslooth en Den Hertog spreken. Wel, die missie is volbracht. Hij zei wel dat hij uitstekend begreep dat het een zeer smerige zaak was.

Westerkade

Ellen belde toen ik terug was. Nu heeft Hans Verploeg gedreigd dat als ik de klacht tegen Doeleman niet intrek, hij zich zou terugtrekken. Dat dus nooit! „Maar dan zijn we ook Broertjes kwijt,” zei Ellen.

„Misschien,” antwoordde ik, „maar ik denk het niet.”

Ellen had inmiddels ook Broertjes gesproken. „Hij is het met jou eens. Hij zei: ‘Het is kinderachtig van Hans en Willem allebei, maar zonder Verploeg ga ik niet verder’ – dus die bal moet van tafel.” Dat doe ik nooit en dat zal ik hem ook laten weten. Verploeg had gisteren tegen Ellen gezegd niet geweten te hebben van mijn klacht tegen Doeleman. De leugenaar. Hij had opnieuw gezegd dat Ellen de zaak Doeleman in de rails had gezet. Vanuit zijn niveau kan hij een andere eventualiteit zelfs niet bedenken.

6 Zie *Memoires 1963-1964*, p. 210-211 en bijlage 9.

7 Zie *Memoires 1982*, p. 230.

8 Redactie: Petrus Abraham Elisa Sillevi Smitt, alias Lisa.

Ik heb Broertjes een fax gestuurd dat ik aan alle eisen heb voldaan, maar dat ik de klacht over Doeleman niet laat schieten. „Als jij je om die reden terugtrekt, moet je dit zeker doen.” Ik heb een kopie naar Nicolai en Pasmaan gestuurd.

Ellen belde opnieuw. Peter Nicolai had bedacht een moratorium op Doeleman in te stellen voor de vordering over het verloren kort geding. Nee dus. Nooit. Ze hadden de fax aan Broertjes nog niet gelezen.

Lodewijk Sillevius Smitt had Ellen gezegd dat hij het een smerige zaak vond en zou bepleiten er een streep onder te zetten. Hij had ook tegen Ellen gezegd dat de prins op schriftelijke vragen wel zou hebben geantwoord dat er een biografie was. Dat vind ik nu zorgelijk.

Sillevius Smitt had gevraagd of ze echt bij Doeleman om deze zaak waren weggegaan. Ellen had er toen nog ruim een uur gezeten.

Deel twee van 1988, inclusief foto's, is compleet, dus dat wordt morgen gekopieerd. Dat geeft me steeds weer voldoening.

Paul belde (zijn dochtertje heeft waterpokken). Ik legde hem de dreiging van Verploeg en Broertjes uit. „Jij probeert nobel te zijn en het enige wat ze doen is de druk opvoeren en er misbruik van maken.”

Pieter Broertjes belde vanuit de auto. Ja, hij begreep het allemaal wel, maar hij wilde samen met Verploeg de zaak klaren en de brief die Ellen zou schrijven ondertekenen, en misschien kon ik Verploeg thuis bellen. Maar als Hans niet tekent vanwege Doeleman, tekent Broertjes ook niet. Pieter bepleitte dat het om de hoofdzaak ging en Verploeg ging morgen een maand met vakantie. Nog meer druk dus. Ik herhaalde waarom ik het niet kon laten passeren en Pieter dacht dat het een oude vete was. „Nee,” zei ik, „van twee maanden geleden.” Hij gaf me kennelijk gelijk. „Ik ben het doelwit, ik ben het slachtoffer en ik heb gedaan wat ik kon. Dit gaat te ver,” benadrukte ik.

2 juli 1998

Van Mierlo heeft Poncke Princen een visum gegeven voor familiebezoek, Den Haag is in rep en roer. Veteranen zeggen dat hij zijn familie maar in België en Portugal moet gaan ontmoeten want „veel kameraden zijn door hem gesneuveld”. Dus dat wil Van Mierlo wel doen voor hij weggaat, voor de man die overliep in Indië. En je ziet: men vergeeft hem nooit. De PvdA en D66 vinden het goed, VVD en CDA niet. Maar het kabinet nadert haar einde en mijn zaak mislukt weer.